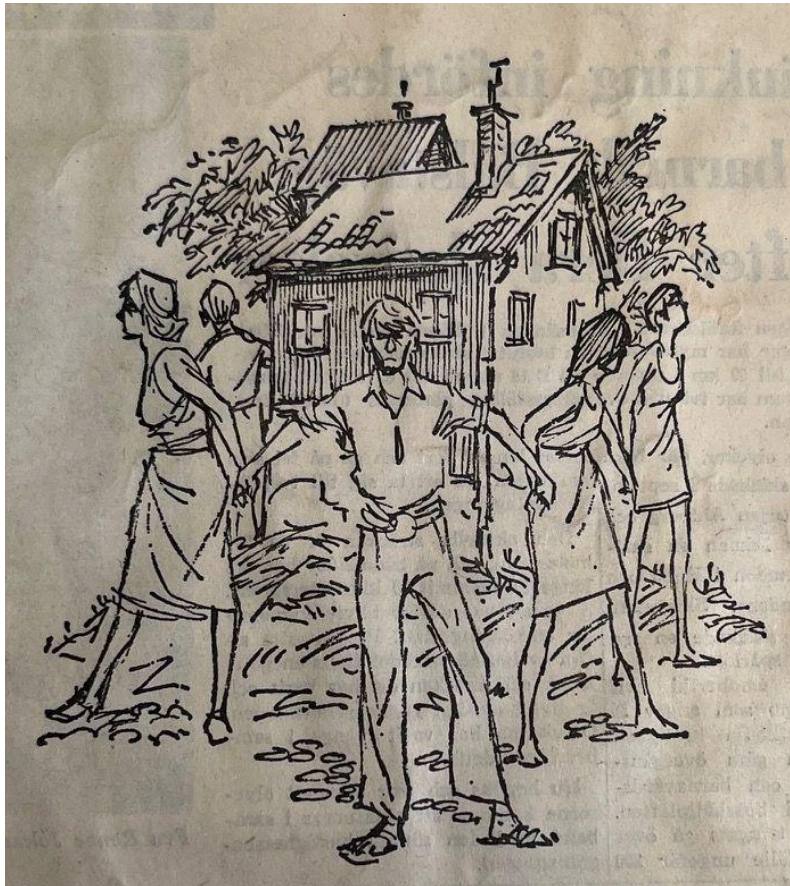

UPPSALA
UNIVERSITET

Lyckliga Gatan

En etnologisk studie av kampen på Öfre Slottsgatan i 70-talets Uppsala

C- uppsats i etnologi
Campus Engelska parken
Uppsala universitet
Författare: Emilia Eckman
Handledare: Katarina Ek-Nilsson
Höstterminen 2024

*Det nya ordet är byalag
för dem som vill värna stad och miljö
- för folk som vill slå ett ordentligt slag
och skapa i öknen oas och ö.*

*Det rives gamla kåkar och hus
och borta är mången förnämlig fasad.
Det rives ej alltid för luft och ljus
I denna gamla klassiska stad!*

Byalag

Apropå aktionen för Övre Slottsgatan

Illustrationen på titelsidan är gjord av Yngve Svalander och publicerad tillsammans med ovanstående dikt i UNT 10 juni 1971. Fotograferat av författaren i Uppsala Stadsarkiv 29 november 2024.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	3
Öfre Slottsgatan i Uppsala.....	4
Syfte och frågeställningar.....	5
Material och metod.....	6
Teoretiska utgångspunkter och begrepp.....	7
Modernitetsperspektivet.....	7
Det rationella och det humanistiska.....	8
Hembygdkänslan.....	9
Tidigare forskning.....	10
Disposition.....	12
2. HISTORISKA KONTEXTEN.....	13
Den moderna arkitekturen.....	13
Byalagsrörelsen.....	14
3. LIVET PÅ ÖFRE SLOTTETS.....	18
Den eländiga idyllen.....	18
En levande miljö.....	21
4. BYALAGETS KAMP.....	24
Kampens målsättning.....	24
Verksamheten.....	27
Återblickande.....	30
5. SAMMANFATTNING.....	32
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	34
Otryckta källor.....	34
Tryckta källor.....	34
Litteratur.....	36

1. INLEDNING

Från mitt studentrum tittar jag dag ut och dag in på Sveriges äldsta studenthem fortfarande i bruk, Norrbyhus byggt 1887. Med sin granna putsfasad och stora valvade krysspostsfönster tornar den upp ståtligt bakom äppel- och plommonträden. De stora sprickorna som löper ned för husväggen och husets snedlutande grund har dock med tiden gett upphov till namnet *kråkslottet*.

Den smala kullerstensgatan mellan mig och kråkslottet förstärker ljuden utifrån och jag hör ofta förbipasserandes konversationer, även med fönstret stängt. På morgonen brukar jag vakna av cyklarna som rasslar över kullerstenarna nedför gatan, på kvällen hålls jag uppe av skratt och tjut och elcyklarna som far upp för backen låtandes som små helikoptrar. Jag njuter av att promenera runt i området och varje gång upptäcker jag en ny detalj som jag tidigare inte har lagt märke till. Samtidigt som jag orienterar mig i denna stadsdel funderar jag ofta på varför det ser ut som det gör, och hur det gick till. Jag dras till gamla bilder av lummiga trädgårdar och berättelser om livliga gårdsfester och marknader som ger en inblick i något jag själv inte fått uppleva. Samtidigt som de gamla husen står kvar nästan precis som de gjorde för hundra år sedan kan jag förstå att mycket här har förändrats.

Öfre Slottsgatan och dess anslutande kvarter, beläget i stadsdelen Övre Fjärdingen, är ett ovanligt välbevarat område av 1800-talsbebyggelse i Uppsala, mycket tack vare engagemanget från Öfre Slottsgatans byalag som bildades av boende i området våren 1971. Mitt intresse för att undersöka kampen de förde för denna miljö kommer dels från att jag själv bor i närområdet, och dels för att jag finner relationen mellan människan och hennes omgivning så fascinerande. Genom en så stor del av historien har människor byggt och ordnat, planerat och förverkligat och lika länge har man diskuterat och argumenterat kring hur detta skall göras och vilken väg som är den rätta. I denna uppsats kommer jag att redovisa en av dessa förespråkade vägar.

Öfre Slottsgatan i Uppsala

Öfre Slottsgatan och dess anslutande kvarter är en stadsdel med i huvudsak enhetligt bevarad 1800-tals miljö som speglar perioden av övergång från agrarsamhälle till industrisamhälle (Thornström 1975:25, 28). Området har sina anor ännu tidigare och framförallt tomtindelningen uppger mycket ålderdomliga drag, med vissa partier oförändrade sedan 1600-talet (Ehn 1970:16f). Bebyggelsen har historiskt varit främst en bostadsmiljö och har bestått av ämbetsmannagårdar, småfolksgårdar, och ett fåtal hantverksgårdar bebodda av såväl akademiker, prästfolk och ämbetsmän som gesäller, vaktmästare och postiljoner (Herlin 1975:9 & Ehn 1970:14). Den sociala strukturen var rikt differentierad i området, och även diverse djur och boskap gick fritt fram tills en bit in på 1800-talet (Thornström 1975:26 & Ehn 1970:25). Under 1800-talet sker stora förändringar i området. En brand 1809 ödelägger stora delar av kvarteren Pistolen och Rosenberg och till följd av befolkningsökningen i Sverige 1800-1850, från 2,6 miljoner till 3,8 miljoner (Ek Nilsson 2016b:13), sker omfattande nybyggnation och förtätning. Påtagligt fler små-hantverkare och handlare gör sitt inträde i området efter 1860 och med 1880-talets nya stadsplan omvandlas området med de ganska anspråkslösa trähusen med tillkomsten av flertalet ståtliga byggnader och putsfasader (Ehn 1970:7ff). Detta var den sista omfattande förändringen som Öfre Slottsgatan har fått uppleva och senare ingrepp har varit punktmässiga. Det är denna 1880-tals miljö som i stort ännu karakteriserar området idag.

År 1936 förespråkades en stadsplan ritad av Gunnar Leche, Uppsalas stadsarkitekt fram till 1954 och kanske mest känd för Vaksalaskolan byggd 1925 (Berger 1995:9), angående Öfre Slottsgatans kvarter som skulle innebära omfattande rivningar samt uppförandet av flertalet fyravåningshus i dess plats (Ottosson 2014, se Öfre Slottsgatans byalag u.å.). Denna plan kom aldrig att få genomföras och blev vilande, bland annat på grund av andra världskrigets utbrott. Kriget innebar i många städer i Sverige, även Uppsala, en "pausad" byggenskap som skulle i stort sett vara kvar tills in på femtiotalet. Drätselkammaren i Uppsala tillsatte 1952 en saneringskommitté för att få fart på nybyggnationen som så länge legat nere (Möller & Norman 2002:316). Hotet som legat vilande men ständigt aktuellt sedan trettiotalet får nytt liv, men också ny kritik beroende på att det politiska och ekonomiska klimatet har förändrats (Thornström 1975:28). År 1955 läggs det istället fram en motion angående bevarande av Uppsalas äldre stadsdelar och det framhålls då att Öfre Slottsgatan borde få finnas kvar som ett "kulturreservat".

Detta mynnar ut 1956 i ett byggnadsförbud för kvarteren Ladu, Hörnet, S:t Niklas, Pistolen och Rosenberg tills att en ny stadsplan fastställs. Denna nya stadsplan skulle dröja 26 år (Möller & Norman 2002:337). En lång, utdragen och osäker process med motstridande intressen beskrivs av arkitekten Ville Herlin i boken *Kampen om Öfre Slottsgatan*. "I 20 år har man sagt att miljön vid Öfre Slottsgatan i Uppsala skall bevaras, lika länge har husen lämnats att förfalla" (Herlin 1975:6).

I enlighet med tidsandan och som en reaktion på det osäkra tillståndet som varat under lång tid i området Öfre Fjärdingen, bildas 1971 Öfre Slottsgatans byalag genom initiativ av Carl-Gustaf Thornström vid ett stormöte som hålls på Kalmar Nation med syftet: "[...] bevarande av den kulturhistoriska och sociala miljön främst inom området: S:t Olofsgatan-Kyrkogårdsgatan-Skolgatan-Rundelsgränd, samt att där främja den sociala gemenskapen." (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: stadgar för Öfre Slottsgatans byalag).

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att skildra Öfre Slottsgatan som miljö under 1970-talet och beskriva kampen som byalaget förde. Med bakgrund i ett modernitetsperspektiv tolkar jag gatans och kampens betydelse för människorna och hur dessa relaterar till det historiska sammanhanget. Jag resonerar utifrån frågeställningarna:

- *Vad kännetecknade Öfre Slottsgatan som miljö och hur skildrades den?*
- *Vad innebar kampen, vilket mål hade den, och hur gick den till?*
- *Hur relaterar detta till större mönster och ett längre historiskt förlopp?*

Material och metod

Materialet som denna studie utgår ifrån är i första hand arkivmaterial som nära berör människorna i kampen om Öfre Slottsgatan, deras önskemål och opinionsbildning. Det är en studie som genomförts både genom ett närsynt studium av empiriskt material och med ett bredare, överblickande perspektiv såsom ofta nödvändigt vid historiska eller arkivariska studier; både lupp och vidvinkeloptik används (Ekström 2017:37f). Öfre Slottsgatans byalags arkiverade material finns förvarat oförtecknat i Uppsala Stadsarkiv. Det är ett otroligt rikt och omfattande material med allt ifrån arkitektoniska inventeringar och mötesprotokoll, till diverse tidningsurklipp och flygblad, från byalagets uppkomst 1971 till materialets inlämning hos Stadsarkivet 1985 - det mesta har sparats. Jag har i sökandet förhållit mig öppen till denna stora mängd av material och har inte i förväg bestämt mig för att undvika något av det. Såsom historikern Robert Darnton förespråkade har jag strövat genom arkiven och betraktat allt med ett öppet sinne; varje mapp potentiellt fylld av värdefulla ledtrådar (Jönsson & Nilsson 2017:10f). En avgränsning i förväg, såsom exempelvis att endast undersöka det som tillkommit under specifika årtal eller att hålla mig till endast i förväg utvalda materialtyper, skulle i min mening vara kontraproduktivt. Med ett så rikt och omfattande arkivmaterial upplever jag att avgränsningarna uppstår naturligt bara genom läsandet. Materialet som ligger till grund för uppsatsen är i stort sett koncentrerat till byalagets tidiga år, av den anledningen att det var dessa år byalaget var som mest aktiva. Från 1975 och framåt börjar det svalna lite, kampen upplevs mindre "akut", och kanske är det så att kulturhistorien börjar segra över den sociala gemenskapen.

En avgränsning som uppstått naturligt är urvalet av materialtyper. Materialet av den mer typiska "etnologiska karaktären" har oftast gett mest insikter, det vill säga, materialet som på djupet speglar mänskliga erfarenheter och förhållningssätt. Detta material, som finns i Uppsala Stadsarkiv, omfattar bland annat samtliga nummer av Byabladet, byalagets informations- och flygblad, fotografier och teckningar, diverse tidningsurklipp, essäer, artiklar och skrivelser i olika former, utskrifter av debatter, med mera. Även en dokumentärfilm som gjordes 1971 av byalaget tillsammans med Sture Mars har varit en värdefull och insiktsfull källa i skrivandet. Den skänktes mycket vänligt till mig av byalaget som DVD. Utöver det rent historiska, och framförallt arkiverade materialet har jag dessutom valt att genomföra två samtalsintervjuer med

personer som varit engagerade byalagsmedlemmar; Carl-Gustaf Thornström som tog initiativet att skapa byalaget 1971 och var ordförande de första åren, samt nuvarande vice sekreterare i byalaget Marie-Louise Aarflot. Intervjumaterialet utgör inte uppsatsens huvudfokus utan fungerar som ett komplement till arkivmaterialet, och som en omfattande förståelseram för det textmässiga. De har gett ett mänskligt perspektiv på händelserna och erfarenheterna av att vara med om den tiden, något som skriftligt arkivmaterial i många fall kan sakna. Intervjuerna har därmed främst kretsat kring byalagets mest aktiva år, men anknyter också till utvecklingen över tid, och oundvikligen, hur situationen ser ut idag. Jag har även lyckan av att själv bo i närheten av Öfre Slottsgatan och har kunnat uppleva gatan och de kringliggande kvarteren i min vardag. Mina upplevelser av områdets fysiska karaktär, tillsammans med arkivmaterialet och intervjuerna, kan pusslas ihop till en, i min mening, relativt sammanhängande helhetsförståelse och därmed även ge denna uppsats en smått auto-etnografisk karaktär.

Teoretiska utgångspunkter och begrepp

Den ontologiska utgångspunkten i denna uppsats är fenomenologisk. Begreppet fenomenologi betyder “det som visar sig för medvetandet” och är en filosofisk riktning som ställer sig kritisk till positivismen och istället lyfter fram kunskap grundad på vardaglig mänsklig erfarenhet (Högström 2017:55). Med det menas att subjektiva erfarenheter och upplevelser av fysiska och materiella omständigheter står i fokus och förstås som grundläggande i upprätthållandet och skapandet av mening. I grunden handlar denna uppsats om hur människor förhåller sig och relaterar till sin närmiljö. Den fenomenologiska grundteorin framstår som självklar; man kan inte bedriva forskning om boendemiljö utan att förstå hur boendemiljön upplevs - forskningen skulle i så fall sakna verklighetsförankring.

Modernitetsperspektivet

Uppsatsens studieområde undersöks ur ett modernitetsperspektiv. Jag förstår händelserna som “ett konkret uttryck för modernitetens idéer”(Ek-Nilsson 2016a:8), eller snarare i detta sammanhang, *ett konkret uttryck för ifrågasättandet av moderniteten*. Moderniteten, precis som alla andra historiska strömningar, är svår att både konkret definiera samt tidsbestämma. En

förståelsemodell utgår från att uppkomsten kan spåras till renässansens 1500-tal, och en annan hävdar ursprung i upplysningen, franska revolutionen eller i 1800-talets industrialisering (Ek-Nilsson 2016a:10). Det kan därför vara enklare att tala om dess karaktär och på vilket sätt det genomsyrar våra liv. Modernitetens idéer kännetecknas framförallt av tankar om rationalitet, frihet, förnuft, utvecklingsoptimism och individualism, eller *begäret att ställa världen till vårt förfogande* (Rosa 2020). Man talar ofta om “det moderna projektet”, vilket avser samhällsutvecklingen i västvärlden under modernitetens tidsperiod, och kännetecknas av ett konstant framflyttat mål och kontinuerlig rörelse framåt och uppåt mot förbättring (Ek-Nilsson 2016a:10). Uppsatsen utgår från förståelsen av 1900-talet som modernitetens tredje och sista fas, senmoderniteten, vari den är totalt allomfattande och djupt förankrad i västvärlden, men samtidigt i sitt sluteskede. Det är under denna period, framförallt under 1900-talets andra hälft, som moderniteten börjar fragmentiseras och postmodernismen gör sin entré. Idag är det allmänt uppfattat att vi inte längre lever under modernitetens tidevarv utan successivt har övergått till postmodernismen, men när den övergången skedde och hur det gjorde det är mycket omdiskuterat (Ek-Nilsson 2016a:10f). Utan att göra anspråk på den specifika vändningen, förstår jag tiden och sammanhanget som denna uppsats undersöker som ett ifrågasättande av och motstånd till mycket av modernitetens ideal.

Det rationella och det humanistiska

Denna period av ifrågasättande sammanfaller med en tydlig omvärdering av två centrala ideologiska linjer inom stadsbyggandet; *det rationella stadsbyggandet* och *det humanistiska*. Det rationella stadsbyggandet kännetecknas av förnuft, systematisering, framsteg och utveckling, samt en idé om att naturen och det naturliga måste anpassas efter det människoskapade. Modernitetens influens på rationalismen gör sig mycket tydlig. Den humanistiska däremot, kännetecknas av social och kulturell gemenskap, stämningsfullhet, det mänskliga, och en acceptans för komplexitet och disharmoni. Här är det istället staden som ska anpassas efter naturen. Dessa tankar har existerat parallellt i en ibland uttalat tydlig strid, ibland i en mer osynlig, och i vissa fall har de kunnat förenas. Grundpremisen i denna indelning har flera historiska liknelser, i Frankrike talade Françoise Choay under 1960-talet om “progressiste” och “culturaliste” i stadsbyggandet, och Ferdinand Tönnies ännu tidigare under 1880-talet om

“Gesellschaft” och “Gemeinschaft” samhällen (Stahre 1999:17). Gemensamt för dessa teorier är, mycket förenklat, kontrasterandet av “det mänskliga” mot “det naturliga”, natur mot kultur. Oavsett vad man vill kalla det för, får den humanistiska inriktningen ett tydligt uppsving under sjuttio-talet i Sverige och den rationalism som dominerat sedan trettio-talet nedvärderas och ifrågasätts, såsom man även ifrågasätter moderniteten i sin helhet.

Hembygdskänslan

För att förstå Öfre Slottskvarteren och dess betydelse krävs, utöver det översiktliga historiska perspektivet, en inblick i den lokala identiteten och samspelet mellan människa och miljö. Etnologen Kerstin Gunnemark skrev 1998 boken *Hembygd i storstad* i vilken hon diskuterar den lokala identitetens premisser i stadsmiljö och vad som utgör det som också kan kallas för "hembygdskänsla". Teorin är influerad av Hermann Bausinger som undersökt beröringspunkter mellan identitet och hembygd, hembygd i detta avseende är något som inte endast är begränsat till en landsbygdsmiljö utan avser den omgivning som människor kan identifiera sig med (Gunnemark 1998:25). Gunnemark förstår och analyserar hembygdskänslan som den upplevs av boende utifrån fyra faktorer som hon kallar *social integrering*, *aktivitetsfält*, *symbolvärden* och *lokalhistorisk kunskap*.

Social integrering avser individens integrering i det sociala nätverket i ett område. Detta nätverk i grannskapssammanhang utgörs av kontakt med och kännedom till människorna i närmiljön vilket möjliggör informationsförmedling som skapar både en lokal överblick och förståelse för samhällslivet i området, samt ofta även ett engagemang. Ett sådant socialt nät kan förstås som en livssfär situerad mellan det privata och det offentliga livet, som en knypunkt. *Aktivitetsfält* är såsom social integrering en faktor bunden till plats och fysisk miljö. Det avser de områden en människa rör sig genom och hur man brukar miljön i sitt dagliga liv för de vardagliga angelägenheterna. Detta kan röra sig om rent topografiska skiljelinjer såsom stadsdelens fysiska utformning eller om administrativa gränser. *Symbolvärden* behandlar tillskrivna värden på miljö. Vissa platser, byggnader och fysiska element i miljön tillskrivs ett särskilt symbolvärde som är starkt förknippat med hembygdens karaktär. Dessa symboler är varierande och kan skilja sig mellan olika epoker, generationer och personer, i detta sammanhang avser begreppet

symbolvärden de koder som uppfattas att ett föremål kommunicerar *utöver* dess nyttovärde, koder som inte representerar dess funktion, form eller material. *Lokalhistorisk kunskap* är något som ofta utvecklas över tid under en längre vistelse på en plats och innefattar gemensamma minnen av händelser, förändringar och personer. Symbolvärden kan i många fall vara lokalhistoriska. Traderingen av dessa minnen genom framförallt informella sammanhang i området upprätthåller och fäster erfarenheten av den lokala identiteten.

Dessa fyra faktorer tillsammans förstår jag, såsom Gunnemark, som centrala byggstenar i skapandet av det hon kallar hembygdskänsla eller lokal identitet. Jag ämnar undersöka hur dessa aspekter uttrycks i materialet och hur de samverkar i skapandet och upprätthållandet av miljön på Öfre Slottsgatan.

Tidigare forskning

Denna uppsats utgår från flera akademiska forskningsfält som är nära besläktade. Modernitetsforskning är den gemensamma nämnaren för mycket av litteraturen i denna studie, intresse och inspiration har jag framförallt hämtat från framstående teoretiker såsom sociologerna Zygmunt Bauman och Hartmut Rosa. Deras idéer och teorier om modernitet, kanske framförallt Zygmunt Baumans, är något som ofta återfinns i mycket av litteraturen som ligger till grund för denna uppsats. För en grundlig genomgång, och beskrivning av situationen i Sverige, bidrar här också Katarina Ek-Nilssons två artiklar “Det moderna och det postmoderna” samt “När Sverige blev modernt” i den etnologiska tidskriften *Nätverket* (2016) samt antologin *Järnbur eller frigörelse - Studier i moderniseringen av Sverige* av Gösta Arvastson (red.) (1999).

Om den lokala identiteten och förankring i den samtida stadsmiljön har etnologen Kerstin Gunnemark skrivit i *Hembygd i storstad - Om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*, och även etnologen Per-Markku Ristilammi i sin bok *Rosengård och den svarta poesin - En studie av modern annorlundahet*. Gunnemark, i förhållande till stadsdelen Kortedala i Göteborg, och Ristilammi om förorten Rosengård i Malmö. I samband med, och kanske även som resultat av byggandet av de svenska förorterna, skedde en successiv omvärdering av äldre

stadsdelar under under 1900-talets andra hälft, kallat gentrifiering¹. Detta begrepp myntades av sociologen Ruth Glass år 1964 i förhållande till arbetarklassområden i London, vilka successivt övertogs av den välbeställda medelklassen och därmed förlorade mycket av sin sociala karaktär. Sedan dess har denna aspekt av bostadspolitik kommit att utvecklas till ett omfattande forskningsområde (Nationalencyklopedin u.å., *Gentrifiering*). Ofta sammanfaller gentrifiering med frågor om kulturhistoriskt bevarande, vilket etnologen Owe Ronström exemplifierar i *Kulturarvspolitik - Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon* (2008). Där beskrivs den successiva utvecklingen på Gotland under 80-talet, då Visby förvandlades från en sliten och oansenlig småstad till ett UNESCO världsarv. I boken *Den alternativa staden* skriven av etnologen Ulf Stahre år 1999 beskrivs stadsbyggandets ideologier under 1900-talet samt motreaktionen som uppstod under det sena sextiotalet mot det moderna stadsbyggandet, nämligen byalagsrörelsen. Idag har den rörelsen sedan länge varit vilandes men upprorsrörelser relaterade till arkitektur och stadsplanering har kanske istället tagit nya former. Etnologen Lovis Moreau skrev i masteruppsatsen *Bygga gammalt på nytt. Staden, arkitekturen och ett uppror på nätet*. (2017) om en sådan motståndsrörelse i vår tid; organisationen Arkitekturupproret som “arbetar för vackrare arkitektur, trivsammare städer och mänskligare boendemiljöer” (Arkitekturupproret 2024).

Kvarteren kring Öfre Slottsgatan har varit föremål för mycket tidigare forskning. Allra mest framstående är kanske de klassiska verken i kulturgeografi av Carl-Gustaf Thornström och i arkitektur av Ville Herlin skrevs under mitten av sjuttioalet, samtidigt som byalaget var som mest aktiva. Dessa två verk utgör dessutom en speciell slags källtyp; samtidigt som de tillhör litteraturen som ligger till grund för denna uppsats, platsar de även i källmaterialet. Herlins examensarbete, skrivet 1975, redogör för händelseförloppet angående Öfre Slottsgatan sedan 1955 samt resultatet av bevarandeplanen som han och arkitekten Martin Skånberg gjorde 1971 på uppdrag av byggnadsnämnden. Den är utöver ett akademiskt arbete, även en omfattande skildring av tiden och platsen ifråga. Thornström undersöker i sin bok från samma år bevarandet av Öfre Slottsgatan utifrån gällande byggnadslagstiftning och rättsregler, med ett särskilt fokus på alternativa tillvägagångssätt (Thornström 1975). Utöver detta omfattande och utförliga arbete

---

¹ Begreppet “gentrifiering” förstår jag framöver som synonymt med byalagets begrepp “lyxrenoveringar” och “kulturreserverat”.

har Thornström medverkat i otaliga artiklar, essäer och utredningar om Öfre Slottsgatan och dess situation, och mycket av detta finns förvarat i byalagets arkiv. Han har även på senare tid varit handledare i Magnus Bergers kulturgeografiska arbete om Öfre Slottsgatan år 1995. Andra nämnvärda arbeten som denna uppsats bygger på är bland annat Mats Hellmarks B-uppsats i *Historia* (2018), Else-Marie Lundbergs 3-betygsuppsats om Öfre Slottsgatans historia (1972), Ola Ehns kapitel i *Upplands fornminnesförenings årsbok* (1970), och *Byabladets* 20 års-jubileums utgåva (1991) med Lisbet Forsberg och Dagmar Furumark som redaktörer.

Disposition

I kapitel två kommer den historiska kontexten som byalagsrörelsen utspelar sig inom att beskrivas. Utvecklingen sedan funktionalismens genombrott i Sverige diskuteras och relateras till sjuttioalets händelseförlopp i Uppsala. I det tredje kapitlet går jag igenom Öfre Slottsgatan som levnadsmiljö och visar hur det har skildrats och upplevts i bland annat arkivmaterialet och byalagets dokumentärfilm. I det fjärde kapitlet fördjupar jag mig i byalagets kamp och hur aktionsgruppen organiserades. Här ges även ett återblickande perspektiv på kampen och hur den utvecklades. Slutligen sammanfattas insikter och resultat av undersökningen i det sista kapitlet.

2. HISTORISKA KONTEXTEN

Den moderna arkitekturen

Under mellankrigstiden gjorde arkitekturstilen funktionalism sitt intåg i Sverige. Denna rörelse inom stadsbyggande, ibland kallad för rationalism, modernism eller “The International Style”, utvecklades i Europa under 1920-talet och brukar beskrivas som “the love child” av holländska *de Stijl* Gruppen, den franske arkitekten Le Corbusier, tyska Bauhaus skolan och den sovjetryska konstruktivismen (Stahre 1999:18). Genombrottet i Sverige brukar tidsbestämmas till Stockholmsutställningen 1930, där arkitekter och konstnärer redovisade den nya banbrytande, moderna stilen som skulle komma att prägla hela samhället under en mycket lång tid (Stahre 1999:19 & Arvastson 1999:11). Under det tidiga 1900-talet hade det uppstått en *kris i representationerna*, ett ifrågasättande av yta och innehåll, och med en erfarenhet av de många sociala problemen som fanns i samhället kunde de äldre praktfulla offentliga byggnaderna ofta framstå som något meningslösa kulisser (Ristilammi 1993:41). Funktionalismen kännetecknades av en strävan efter rationalitet, funktionsduglighet och förnuft, var det funktionella blev det estetiska - “skönheten emanerar ur nyttan” (Folkesdotter 1987, se Stahre 1999:18), eller att “form följer funktion” (Ristilammi 1993:43). Starkt influerat av modernitetens vetenskapliga positivism, skulle människans tillvaro kunna optimeras genom tekniska innovationer och matematiska uträkningar. Slagorden “sol, ljus och luft” stod i centrum för det hälsosamma och funktionella bostadsbyggandet (Stahre 1999:18).

Med krigstider färskt i minnet växte en framstegstro, en tanke om förändring och förbättring som skulle kunna förverkligas under det kommande ekonomiska uppsvinget. Sverige hade länge legat efter i utvecklingen i förhållande till resten av Västeuropa, men började under denna tid framstå som ett modernt land. Även om dessa storslagna visioner i arkitektur och teknik utvecklades, var det många som fortfarande levde trångt i fattigdom och i smuts med miserabla bostadsförhållanden (Thornström 1975:14). Folkhemmet, ett begrepp anammat redan i riksdagsdebatten 1928 av Per Albin Hansson (Ek-Nilsson 2016b:15), blev det förutspådda framtidslandet och vägen dit skulle ske bland annat genom sanering och den nya tidens stadsplanering. Tanken om den enhetliga och rationella staden gav upphov till en

omstrukturering, pådriven av det växande befolkningsantalet; “[...] att flytta ut invånarna till sol och friska vindar utanför städerna [var] samtidigt en möjlighet att lägga ‘det gamla klassamhällets’ bostadsbebyggelse på soptippen.” (Arvastson 1999:12). Under de kommande decennierna skedde utöver nybyggnation, omfattande rivningar i Sveriges städer och uppskattningsvis försvann cirka 50% av den äldre arkitekturen till förmån för den nya. I Uppsala uppskattar man att cirka 450 äldre hus revs mellan 1964-1978, vilket motsvarar 40% av den gamla centrumbebyggelsen (Möller & Norman 2002:317).

Rivningsvågen, rivningshysterin eller rivningsraseriet, kärt barn har många namn.

Mycket av det som revs under denna tid var i behov av att rivas, med nedgångna och slitna slumområden, fallfärdiga dragiga trähus utan rinnande vatten och torrdass ute på innergården. Rivningarna genomfördes utifrån en grundtanke att levnadsstandarden skulle höjas för gemene man, men samtidigt växte kritiken. Allt fler människor började uttrycka att alldeles för mycket revs alldeles för snabbt, det gick för våldsamt till. I Uppsala blev Tempohuset bredvid Stora torget som byggdes 1960 starkt kritiserat, och likaså den otillåtna rivningen av S:t Pers sakristia från 1300-talet, år 1967 (Möller & Norman 2002:318f, 330). “Någonting hade hänt. Folkhemmets lugna tillvaro hade invaderats av protest och revolt.” (Stahre 1999:12). En period av stor förändring inleddes, både hos stora delar av befolkningen samt inom arkitekturhistorien.

Byalagsrörelsen

Öfre Slottsgatans kamp ingår i en större motståndsrörelse under denna tid, nämligen byalagsrörelsen. Byalagsrörelsen beskrivs av etnologen Ulf Stahre (1999) ha sitt ursprung i ett historiskt arv av proteströrelser, med start redan på femtiotalet. Proteströrelsen mot kärnvapen, medborgarrättsrörelsen och the beat generation² utgör den första vågen av opposition mot rådande samhällsordning. Sextiotalet ser sedan en intensifiering av denna opposition i form av uppkomsten av “den nya vänstern” och hippierörelsen. Utmärkande var framförallt studentrörelsen och revolterna i Berkeley, Berlin och Paris, samt Vietnamkrigets stora protester. Sjuttioalet beskrivs som rörelsernas tredje skede, ett fragmentiserande och tillbakagång av sextiotalets proteströrelser, tillsammans med uppkomsten av flera nya: miljörörelsen,

---

² "Nihilistisk generation av efterkrigsungdom, ursprungligen med anknytning till bohemiska miljöer i Greenwich Village och San Francisco under 1950-talet" (Nationalencyklopedin u.å., *beat generation*)

kvinnorörelsen, anti kärnkraft- och fredsrörelsen. Alla dessa rörelser hade gemensamt en vision av ett anti-modernt samhälle med en direktdemokrati, avsaknad av auktoriteter och ekologisk anpassning (Stahre 1999:67f). Miljörörelsen, med anor redan kring sekelskiftet men uppkommet i den moderna meningen under sjuttioalet ger upphov till bland annat miljögrupper med avsikten att kämpa för att försvara stadsmiljön mot nya tidens ingrepp och värna om grannskapsarbete i stadsdelarna. Arvastson ser, i antologin *Järnbur eller frigörelse*, tre huvudsakliga “spår” i sjuttioalets proteströrelser : bilismen och luftföroreningar, stadskärnornas kommersialisering, och gentrifiering (Arvastson 1999:13), alla tre spår som kan kännas igen tydligt i just byalagsrörelsen som var verksam mellan cirka 1968 -1980 (Stahre 1999:76f). Rörelsen kännetecknades av stadsbyggnadskritik, gemenskapssträvanden och antikommersialism. Den var även expansiv, fragmentarisk och ofta utan nämnvärd samordning, med mål att dels upprätta en ny alternativ stad, och dels ett deltagande i kommunala beslut (Stahre 1999:183).

De mest inflytelserika grupperna i Stockholm inom byalagsrörelsen var *Arkiv Samtal* och *Alternativ Stad*. Alternativ stad, bildat den 15 februari 1969, var uppkommet av arkitektstuderande på Tekniska högskolan, samt människor som hade varit aktiva i gruppen “Alternativ jul”, en motståndsrörelse till kommersialiseringen av julhögtiden. Deras huvudsakliga fokus var praktiska stadsbyggnadsfrågor och förändring av stadsmiljö. Gruppen Aktion samtal (skapat 1968) ombildar sig 1969 till Arkiv samtal och blir ett slags rådgivningsorgan för olika byalag och organisationsgrupper, med en ideologi centrerad kring mänsklig gemenskap och samarbete. Allra mest kända är kanske dessa grupper för sitt engagemang under Almstriden i Kungsträdgården den 12 maj 1971. Efter månader av namninsamlingar och protest beslutar regeringen den 24 april ändå att anta den nya stadsplanen som skulle innebära en fällning av de då 300 år gamla almarna i Kungsträdgården till förmån för den planerade tunnelbanestationen. För att undvika upplopp och protest görs ett försök av gatukontoret att fälla träden kl 02.00 på natten till den 12 maj, men tack vare en tidigare upprättad telefonkedja genom Alternativ Stad kunde cirka 1000 demonstranter snabbt ta sig till platsen och avbryta försöket, bland annat genom att klättra upp i träden. Såsmåningom ansluter sig fler människor och protesten utvecklas till en veckolång folkfest med spontana konserter, tal och uppträdanden. Almstrid intar en i stort symbolisk betydelse i byalagsrörelsens historia, för

“här ställdes den parlamentariska demokratin mot gatans parlament”, det var en såväl konkret som ideologisk seger för byalagsrörelsen (Stahre 1999:88 & 92).

Några dagar senare i Uppsala, den 17 maj 1971, bildas Öfre Slottsgatans byalag och de håller sitt första stormöte på Kalmar Nation under ledning av dåvarande andre kurator Carl-Gustaf Thornström. Detta möte får stor positiv uppmärksamhet i media; det var en rörelse i tiden och det togs förhållandevis bra emot. Dagen efter, den 18 maj 1971, skriver UNT om stormötet och byalagets syfte i en artikel. Den 19 maj följs det upp med ytterligare information om den tillsatta interimsstyrelsen (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: tidningsurklipp). Öfre Slottsgatans byalag hade visserligen kontakt med både Arkiv Samtal i Stockholm samt andra byalag runt om i Uppsala och hela Sverige men samtidigt fanns det en stark vilja att behålla kampen separat från dessa organisationer. Både av den anledningen att miljön på Öfre Slottsgatan under denna tid skilde sig avsevärt från de innerstadsområden man stred för i Stockholm, samt att grupperna i Stockholm ofta kunde vara ideologiskt präglade av tidens vänsterradikala rörelser (Thornström, intervju 2024). Denna förståelse av aktionsgrupperna i Stockholm var inte helt ogrundad. Stahre beskriver att i en intervjuundersökning gjord med deltagare i *Alternativ stad* under de två första åren framgår det att även om organisationen i sin helhet inte har fast ideologisk inriktning, bestod den innersta cirkeln och de mest engagerade av aktiva socialister (Stahre 1999:86f). Detsamma gäller Arkiv samtal, som precis som *Alternativ stad* inte uttalat tog politisk ställning men grundades på en omvärdering av människosynen, där man kämpade mot samhällets alienerande strukturer och värnade om det kollektiva (Stahre 1999:79f). Att behålla byalaget i Uppsala politiskt obundet och tämligen separat från rörelserna i Stockholm uppfattades som ytterst angeläget, men samtidigt existerade byalaget oundvikligen i ett politiskt sammanhang, då kampen för miljön i sig var en fråga om bostadspolitik. Så skriver byalaget själva i deras tidning *Byabladet* från 1973 under rubriken “Byalag i perspektiv”:

I det gamla bondesamhället var byalaget ett rådsmöte där byinvånarna diskuterade tvister och förvaltning av den gemensamma egendomen, t ex underhåll av vägar etc... Under 1800-talet börjar byalagen försvinna i och med jordskiften och uppluckringen av den sociala strukturen på landsbygden, för att på 1920-talet försvinna helt då staten övertar en av deras sista viktiga funktioner, nämligen ansvaret för vägunderhåll. Under 1960-talet

uppstår ett aktivt intresse för miljö- och planeringsfrågor. Människor börjar reagera mot en irrationell planering som ej tar hänsyn till mänskliga behov, mot den ensidiga prioriteringen av näringslivets intressen, mot den oinskränkta ökningen av biltrafiken och mot den alltmer påtagliga miljöförstörelsen. En rad grupper som t ex Alternativ Stad och Arkiv Samtal bildas som organiserande uttryck för denna reaktion. I Stockholm, där problemen framstår som mest akuta, återuppstår i denna situation byalagsidén, och den sprider sig så småningom även till andra regioner. (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag)

Det tillbakablickande historiska perspektivet är starkt kännetecknande för de humanistiska strömningar i arkitekturen och stadsbyggandet, med inspiration här tagen direkt från det äldre bondesamhället. Det modernistiska stadsbyggandet förklaras vara irrationellt och frånvänt mänskliga behov, vilket framstår som en paradox med tanke på att det rationella och funktionalistiska byggandet grundades utifrån de dåvarande principerna om rationalitet och funktionen för människor. "Det rives ej alltid för luft och ljus i denna gamla klassiska stad", lyder en rad av dikten *Byalag* publicerade i UNT 10 juni 1971, i referens till funktionalismens karakteristiska slagord (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Men självklart finns det olika meningar om vad som utgör mänsklig respektive omänsklig miljö, och just *vilka* behov det är som sätts i fokus. Byalagsrörelsen vänder uppochner på många av folkhemmets förgivettaganden om den funktionella miljön, såsom bil-centrerad planering, funktionsuppdelade städer, och standardisering av bostäder - saker som utvecklats först och främst utifrån en tanke om att optimera och förbättra tillvaron. Vid det här laget har konsekvenserna av det moderna byggandet börjat sippra fram allt tydligare och motståndet börjar växa på flera håll. Gatan och dess miljö, inte minst kampen, var i den historiska kontexten av stadsbyggandet djupt *symbolisk*. Det vill säga att den laddades med en särskild betydelse eller mening för människorna, utöver men inte uteslutande de rent materiella och funktionella aspekterna. Den speglade ett historiskt förlopp och en alternativ boendeform i en tid där äldre småstadsmiljöer som dessa under en längre tid hade nedvärderats till förmån för de moderna byggnaderna. Striden för gatan markerar en brytpunkt i Uppsalas stadsplanering, precis som Almstriden i Stockholm. Men vad är det då för slags miljö som lyckades väcka så starka känslor och starta en rörelse för dess bevarande?

3. LIVET PÅ ÖFRE SLOTTSS

Den eländiga idyllen

Öfre Slottsgatans kvarter och närområde kännetecknades av att vara som en egen stad fram till det tidiga sjuttioalet, berättar Thornström, byalagets initiativtagare (Thornström, intervju 2024). Här fanns det mesta man kunde tänkas behöva, med små caféer, butiker, bageri, bokantikvariat, glasmästeri, tobaksaffär, skräddare, cykelreparatörer med mera, och det var framförallt eftersom hyrorna var så låga som dessa verksamheter kunde frodas (Herlin 1975:10). Tillgängligheten till dessa inrättningar gjorde att människorna sällan behövde röra sig utanför området i de vardagliga angelägenheterna och de återkommande mötena från detta, på gatan, i butikerna och på gårdarna gav upphov till stor lokalkännedom och personliga kontakter; hade man inte kontanter med sig när man handlade i livsmedelsbutiken kunde man med förtroende få summan uppskriven och betala den senare (Thornström, intervju 2024). Samtidigt hade kvarteren här ett väldigt bra läge i förhållande till omgivningen, nära både Domkyrkan och Universitetet, men samtidigt beläget relativt avskilt, i utkanten av centrum (Herlin 1975:9f).

I byalagets dokumentärfilm från 1971 skildras en nostalgiskt lummig, charmigt nedgången och levande miljö, att det är en stadsdel och inte ute på landsbygden eller en i småstadsmiljö är svårt att tro. Det är gammalt, varierat och slitet men fullt av liv med barn som leker, en kvinna hämtar ved från vedboden, granna solrosor växer på innergården och människor stannar för att språka med varandra. I närområdet arbetar olika hantverkare, cykelreparatörer mekar med cyklar, och bagare i Slotts Bageriet bakar de godaste wienerbröden i Uppsala. Vi får komma in hos familjen Bjerkås som bor i en tvårummare på Öfre Slottsgatan vilken nyligen köpts upp av byggherren Anders Diös. Lägenheten är av gammalt slag, och berättarrösten förklarar hur det uppskattas av många boende; "Dom vill inte flytta till nybyggda sterila bostadsområden". En sotare filmas på taket och vi får se utsikten över stan, domkyrkans torn skymtar i bakgrunden.

En familj umgås på en innergård, och det beskrivs av berättarrösten att platsen har varit en rastplats för hästar under 1800-talet. Ett svartvitt fotografi från den tiden klipps in och vi får se hur det brukade se ut. Nu växer istället ett jättestort träd på en gräsmatta och familjen klappar en

stor hund vid ett picknickbord, solen lyser igenom den massiva trädkronan och det är lummigt, grönt och blommande runtomkring. Fåglarna kvittrar. "Människorna får här uppleva glädjen och nyttan av trädgårdar och grönska. Gårdarna här har mycket stor betydelse för alla som bor här. För barnen, för ungdomarna, för de äldre. Här trivs även djuren." (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971). Ett litet barn filmas tittandes ut genom fönstret i en lägenhet, en katt stryker kärleksfullt mot benen på en stående människa utanför, och en kvinna kommer bärandes på sin lilla unge och ler. I det höga gräset leker en kattmamma med sina två nyfödda, tjocka kattungar, solen skiner på dem och det hela ser ut som ett idylliskt drömlandskap. Det berättas att i närheten ligger Kyrkogårdsgatan 19, byggt 1809, och senare hemvist till den kände kemisten och nobelpristagaren Svante Arrhenius. Kameran filmar den lilla tjocka kattungen som jamar efter sin mamma och kravlar sig fram genom vårgräsets lila blommor. Ungdomar har brett ut filtar under träden och konverserar och läser.

Utöver denna idylliska skildring av miljön på Öfre Slottsgatan förstår man att gatan var under sextio- och sjuttioalet samtidigt en mycket nedgången miljö var mycket av det som ingick i den moderna bostadsstandarden saknades. Husen var på flera håll i stora behov av reparationer och renoveringar. I boken som Thornström skrev i kulturgeografi år 1975, beskriver han sin första bostad på Öfre Slottsgatan som han flyttade in i september 1968. Det var ett rivningskontrakt på en tvårummare i Kalmar nations bostadshus, en gammal ämbetsmannagård vid namn Norénska Fastigheten från mitten av 1800-talet. Lägenheten hade endast kallvatten och mellan november till april frös kranen och man behövde hämta vatten i hink hos grannarna. Rummet var ca 16+ grader under vintern och för att komma undan kylan i midvintern fick han spika 1,7 m ben på sängen. Närmare taket och värmen kom han, men också närmare fotogendoften av den ej skorstensanslutna fotogenkaminen. Mat lagades i gasolkök och skulle man till toaletten fick man gå på utedasset på gården. Det var inte en helt unik situation, utan många kringliggande lägenheter och vindsvåningar stod vid denna tid tomma, förfallna, och utdömda av Uppsala stads hälsovårdsnämnd (Thornström 1975:V). Marie-Louise Aarflot, byalagets nuvarande vice sekreterare, beskriver återblickande i likhet med Thornström hur köken ofta var mycket svårarbetade, husen dragiga och kyliga på vintern, men att det fanns en viss charm i att få pyssla och fixa, man fick helt enkelt täcka golven med mattor och lägga vadd i fönstrena på vintern

(Aarflot, intervju 2024). Människorna såg potential i dessa hus, och även om det var förfallet och gammalt, fanns det något som enade människorna i en vilja att kämpa för miljöns bevarande.

Den nedgångna miljön skapade samtidigt en kreativ frihet för många boende. Det beskrivs återkommande som ett centralt och ganska positivt kännetecken för gatan; att kunna förfara med sin egen bostad såsom man själv vill. Thornström, i en debatt som fördes mellan Öfre Slottsgatans byalag och representanter från Uppsala stad den 4 oktober 1971, förklarar den stora valfriheten som man upplever som boende i Kalmar nations studentbostäder på Öfre Slotts. Där kan man måla, tapetsera, snickra, dricka kaffe i trädgårdarna, odla blommor och till och med skörda 18 kg potatis. Kanske är det trots allt så att man är mycket mer nöjd på Öfre Slotts än vad man är ute i de nya stadsdelarna, konstaterar han. Även en annan talare under debatten återkommer och anknyter till friheten i bostäderna och hur de med tiden anpassats och ändrats efter personer som levtt där; hur man har gjort det till sitt eget (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: utskrift av debatt). Den här positiva skildringen av miljön görs även i byalagets film där vi får möta några av de boende och se på när de hjälps åt att tillsammans renovera och rusta upp miljön. En negativ situation vänds till något positivt, miljön är kanske inte felfri men den är *mänsklig* och *levande*.

I samma debatt från 1971 anknyter en annan representant från byalaget till det som både Thornström och Aarflot beskriver ovan. Hon berättar om sin erfarenhet av att få hem till sig på Öfre Slottsgatan, en förskräckt snickare som kommenterar det dåliga skicket av boendet. Kvinnan förklarar hur hon brukar svara till de som beklagar hennes boende: att det finns något som hon finner mycket mer värdefullt än sopnedkast och elektroniska ugnar, nämligen mänsklig gemenskap. På Öfre Slottsgatan tycker de att det är mycket viktigare att man hälsar, nickar, pratar och diskuterar med varandra. "Ibland fryser vi på vintrarna på Ö S men den kylan gör inte så mycket, för vi vill hellre ha den än den ständiga kylan, kölden, den kalla, anonyma, otäcka i de stora hyres koncernerna."(Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: utskrift av debatt). Representanten anknyter till en rapport om ett lik som legat oupptäckt i en bostad någonstans i flera månader och menar att det aldrig skulle hända på Öfre Slottsgatan.

Kännedomen för människorna i sin närmiljö och det informella umgängesmonstret var otroligt kännetecknande för denna levnadsmiljö. Det framgår särskilt i dessa uttalanden, både genom källor från tiden i fråga samt källorna av en mer återblickande karaktär. Thornström beskriver sin tid på Öfre Slottsgatan i vår intervju och berättar hur dekanus Gunnar Arpi på samhällsvetenskapliga fakulteten, som var till stor hjälp i bildandet av byalaget, kunde cykla förbi hans fönster nästan varje morgon och busvissa; människorna kände varandra väl, oavsett sysselsättning eller position (Thornström, intervju 2024). Dessa individuella upplevelser, minnen och tolkningar existerar parallellt och sammanflätat med den kollektiva uppfattningen av Öfre Slottsgatan som miljö. Detta är den så kallade *hembygdskänslan*. Hembygdskänslan kan ha olika innebörd för olika människor eftersom att identitetsupplevelsen är inte alltid identisk och förändras hos den enskilde individen över tid, men samtidigt samverkar de individuella erfarenheterna och bygger på varandra. De enskilda uppfattningarna hos människorna är en mycket avgörande faktor i hur miljön upplevs som en helhet, och återberättandet av dem befäster dess värde (Gunnemark 1998:25).

En levande miljö

Inom det här området bor det mest skilda grupper av människor. Hantverkare, tjänstemän, studerande, pensionärer med flera. Det här är inte något reservat för välutbildade och högavlönade. Inte heller är det utpräglade arbetarkvarter. (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971).

Öfre Slottsgatans differentierade och varierande boendesammansättning går långt tillbaka i tiden, såsom beskrivet i uppsatsens bakgrund, och detta gällde fortfarande i hög grad under sjuttioalets första år. Det framhövdes särskilt hur miljön och människorna på Öfre Slottsgatan var del av ett unikt sammanhang och skilde sig från flera andra projekt för bevarande under denna tid såsom Gamla Stan i Stockholm, Wadköping i Örebro och Gamla Linköping, varav de två senare flyttades helt och hållet. Där menade man att bevarandet resulterat i ett avgränsat “överklassreservat med konstlad dynamik” (jfr Ronström 2008) och att det sociala bortprioriterades till förmån för det fysiska och materiella bevarandet (Thornström 1975:29). I

byalagets dokumentärfilm förstår man att den ständiga rörelsen i området också var särskilt beroende av den stora mängd yrken, sysselsättningar och åldrar som förekom. I ett närliggande café samlas vid lunchtid en stor mängd ungdomar från Katedralskolan för att fika och prata med varandra. Vid andra tider på dygnet är det istället snickare, sotare, chaufförer, byggnadsarbetare eller anställda på kvarterets plåtslageri som träffas där (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971).

Det fanns en tydligt uttalad förståelse av den fysiska miljön som mycket nära sammankopplad den sociala, och att en förändring i det ena skulle leda oundvikligt till en förändring i det andra. "Ändrar man den fysiska miljön, ändrar man självklart den sociala", skriver arkitekterna Ville Herlin och Martin Skånberg i en slutrapport den 24 februari 1972 (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Detta är en typisk parallell att framhäva i den humanistiska stadsbyggnadsidéologin som väldigt ofta kännetecknas av ett betonande av de sociologiska aspekterna i stadsbyggande och levnadsmiljö (Stahre 1999:23). Gatan ställdes i kontrast till det rationella och standardiserade, och i en essä skrev man; "Standardbostäder med standardmåt, möblerade med standardmöbler. Ja, utmärkt, om vi nu bara hade standardmänniskor. Med standardvanor och standardtankar och standardvärderingar." (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Inte minst jämfördes Öfre Slottsgatan med området Gottsunda i Uppsala som byggdes under denna tid. I en artikel publicerad i Bybladet från 1973 anmärker författaren på utvecklingen i stadsdelen Gottsunda med repliken "Hurra du sköna nya värld i betong!" (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag), antagligen som referens till författaren Aldous Huxleys dystopiska framtidsroman *Du sköna nya värld* från 1932.

Miljön på Öfre Slottsgatan var uppenbarligen en bidragande faktor till vad Gunnemark skulle kalla den *sociala integreringen* eller kontaktnätet i området. Den nedgångna och förfallna miljön skapade ett stort behov av kontakt, människorna i området hjälpte varandra och på detta sätt fick de en större kännedom om sina grannar. I en miljö med vissa brister, komplexitet och variation får människorna söka efter lösningar och i detta sökande finner man en viss gemenskap. Särskilt betydelsefulla i utvecklandet av ett rikt kontaktnät är *aktivitetsfälten*, det vill säga, hur områdets topografiska och administrativa utformning påverkar människors rörelse i vardagen. Här spelar platser som gaturummen, innergårdarna, caféer, butiker och andra inrättningar en stor roll.

Tillgängligheten och de återkommande besöken, bidrar till kontinuerliga möten mellan människorna och skapar en viss lokalkännedom. Dessa slags platser, som var så vanligt förekommande på Öfre Slottsgatan och runtomkring kan förstås som "tredje rum".³ Tredje rummet avser en plats som existerar i ett mellanrum, mellan det privata och det offentliga, och som fungerar ungefär som ett "andra vardagsrum". Hemmet utgör här det "första rummet" och arbetsplatsen, "det andra". De gemensamma och halvt privata innergårdarna kan framförallt förstås som tredje rum, och utgör kanske de mest naturligt tillgängliga av dessa, då de flesta av ingångarna till lägenheterna nåddes från inuti innergården. Liknande situationer rådde på de närliggande caféerna var människor i olika åldrar och med olika liv möttes inte endast för att dricka en kaffe och gå därifrån utan för att faktiskt sitta och vara del av ett socialt sammanhang. Inte minst tobakshandeln blev under byalagets mest aktiva år ytterligare en sådan mötesplats, och någonstans dit man gick för att bli uppdaterad om händelser i området, innan den digitala tekniken; där klistrade man flitigt upp affischer och informationsblad om kommande händelser och möten som de boende behövde få vetskap kring.

Det är även i dessa sociala sammanhang som *den lokalhistoriska kunskapen* och förmedlingen av *symbolvärden* traditionellt traderas, menar Gunnemark, båda dessa aspekter av lokal identitet är djupt beroende av de tidigare (1998:28f). Skillnaden här är att i en organiserad kamp, kunde lokalhistorisk kunskap och symbolvärden traderas inte endast i informella gemensamma sammanhang beroende av tidigare nämnda aktivitetsfält och genom den sociala integreringen, utan också i formella och mer publika sammanhang avsedda att nå ut till en bredare publik, i form av debatter, publikationer, evenemang med mera. De gemensamma värdena konkretiserades och förmedlades därför på ett mycket större plan, vilket kommer att redovisas i nästkommande kapitel.

---

³ Se exempelvis Ray Oldenburg (1989) *The Great Good Place* för fortsatt läsning.

4. BYALAGETS KAMP

Kampens målsättning

I detta skede av bostadspolitiken var inte totalrivning längre ett lika stort hot och bevarande och renovering förespråkades på många håll. Visserligen kunde enstaka bostadshus bli utdömda och rivna, såsom fallet med Malthuset och Lindsjöska huset år 1980 (Forsberg & Furumark (red.) 1991), och byalagets arbete förändrades givetvis beroende på årets aktuella händelser och sakfrågor, men generellt sett handlade frågan om *hur* renoveringen och det tänkta bevarandet skulle gå till och på *vilkas villkor*. Samma representant som berättade om den förskräckta snickaren i debatten från 1971 förklarar att hon inte ämnar erinra om Dragarbrunnsgatan och Tempo, men att hon har en känsla av att opinionen börjar svänga och myndigheterna har börjat ändra inställningen i frågan om bevarande. “De anser att vi skall behålla stan. Då säger vi HUR?” (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Frågan rör sig om tillvägagångssättet och resultatet för de faktiskt boende.

Från ett flygblad märkt 20 september 1971 beskriver byalaget hur Uppsala kommunfullmäktige om cirka tre månader ska fatta ett principbeslut för hur man skall förfara med Öfre Slottsgatan i framtiden. Att påverka utformningen av detta beslut är för byalaget av högsta angelägenhet. De kommande hoten förklaras som 1) Att rivnings och nybyggnadsförbudet från 1956 hävs, 2) Att “utdömda fastigheter” ersätts med kontor eller nya hus med högre hyror, 3) Eventuella restaureringar kommer påföra nybyggnadsstandard på husen vilket resulterar i att boende måste flytta bort, och 4) Att Öfre Slottsgatan blir en kontorgata med lyxrestaurerade hus. Huvudspåret i byalagets argumentation var i allra högsta grad att vända på, enligt deras uppfattning, det felaktiga beslutsfattandet kring bostadsmiljön. Såsom även gäller tidigare motstånds- och proteströrelser, är direktdemokratin här ett ideal. På ett dokument märkt “Hur bör man renovera Öfre Slotts?” från mars 1973 skriver man: “Experterna på Öfre Slotts renovering finns ej i stadshuset eller på något av stadens arkitektkontor, istället är det du och vi som är experter på hur vi vill ha vår miljö. Ty ingen kan väl veta detta bättre än vi själva” (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Det förespråkade tillvägagångssättet av byalaget var framförallt ett

kontinuerligt underhåll av äldre hus. I deras film får vi se ett gammalt hus där putsen raserat från fasaden så att den underliggande tegelstenen blottas, samtidigt som berättarrösten förklarar:

Beror det på ren slöhet och ointresse eller på ovisshet om husens framtid och de ekonomiska förutsättningarna för underhållet? Eller är det helt enkelt medveten taktik för att uppnå rivning och nybyggnad? Vad är det egentligen som hotar? Jo! Lyxrenoveringar och utflyttning av hyresgäster som bott här i tjugo, trettio år och vant sig vid denna positiva livsmiljö. Varför kan det gå så? Jo! Gällande byggnadslagstiftning och statens lånenormer för ombyggnadslån kräver att nybyggnadsstandard skall uppnås efter genomförd renovering. En standard, som varken tar hänsyn till hyresgästernas verkliga behov, den kulturhistoriska miljön, eller att husen är byggda med helt andra avsikter än dagens. (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971)

Byalaget förde särskilt en kamp mot den tidens byggnadslagstiftning som innebar lånefinansiering endast i det fallet att en specifik standard hade uppnåtts i renoveringen. Bland annat fanns det krav på bilparkering i direkt anslutning till bostadshuset, vilket i många fall skulle utrota den trivsamma gårdsmiljön med dess lindar, syréner och kåltäppor (Forsberg & Furumark (red.) 1991). Byalaget är beredda att pruta på kraven på nybyggnadsstandard, men tyvärr kräver lagen nybyggnadsstandard, förklarar Thornström i debatten. De stred för att renoveringarna, som var väl behövda på flera håll, skulle göras på de boendes egna villkor och anpassas efter husen och människorna. Detta gjordes bland annat genom att man skickade ut frågeformulär till husen längs med gatan så att de boende själva fick fylla i och beskriva vilka åtgärder de prioriterade i den kommande renoveringen (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Med Thornström i fören förespråkade man generativ renovering⁴ som lösning, ett alternativ till "slit och släng" mentaliteten som så länge hade dominerat (Forsberg & Furumark (red.) 1991). I byalagets film visas planscher och plakat där vi får se centrala punkter i den förespråkade alternativa lösningen:

---

⁴ En anpassad renovering utifrån "[...]varje miljöes speciella särprägel", också kallat *lättсанering*, *kulturhistorisk standard* eller *generativ planering* (Thornström 1975:54).

“Gamla köksskåp är BRA”, “Dusch istället för badrum”, “Finaste el-spismodell EJ nödvändig”, “Alla vinklar behöver ej rätas ut”, “Gamla dörrar vackrare än nya”, “Moderna linjer på handfat och badkar gör Dig inte RENARE”, “Frys och kyl ej alltid nödvändig”, “Begagnat material billigare än nytt” (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971).

År 1975 beskriver arkitekten Herlin innergårdens karaktär genom att dela in dem i tre olika kategorier: 1) den icke bilanpassade, personliga, rofyllda och halvt-avskilda gården, 2) gården med bilinfart och viss växtlighet, och 3) gården som blivit helt bilanpassad och med växtlighet som “tycks tänkt för institutionell vård” (Herlin 1975:13f). Bilfrågan var ytterst angelägen, både angående byggandet av parkeringsplatser där det tidigare funnits vildvuxna trädgårdar, samt den tunga trafiken och dess konsekvenser i området. I dokumentärfilmen får tittaren möta en ung kvinna med astma och hon berättar om svårigheterna hon fått av avgaserna och hur den tunga trafiken skapar en otrivsamt och bullrig miljö. Hon bär ett munskydd och rösten hörs knappt på grund av ljuden från trafiken i bakgrunden (*Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara*, 1971). Precis som biltrafiken och dess konsekvenser på samhället och individen uppmärksammas, framlyfts även konsekvenserna av kommersiella inrättningar i miljön. I Byabladet från 1973 förespråkas möjligheter att träffas genom gemensamma utrymmen såsom Tv-rum, cafeteria, hobbyrum, och bordstennislokaler, för att “[...] människor får möjligheter att träffas och tillfredsställa sina sociala behov utan att behöva kasta ut dyra pengar på kommersiella nöjesinrättningar, vilka dessutom alstrar en mycket opersonlig stämning. Byalaget skulle alltså kunna fylla en mycket viktig funktion vid skapandet av nya öppnare livsformer.” (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Tillsammans med gentrifiering, eller så kallade lyxrenoveringar, stämmer Arvastsons tidigare nämnda analys av de tre huvudspåren i sjuttioalets motståndsrörelser bra; här återfinns de alla tydligt och kombineras i byalagets kamp för miljön.

Kampen gick samtidigt en ständig balansgång mellan det fysiska bevarandet och det sociala, en betoning av just det kulturhistoriska och symboliska värdet i området innebar en risk att de bostadssociala aspekterna skulle bortprioriteras till förmån för områdets rika historiska värde. Samtidigt var det just det historiska och symboliska värdet som hade en riktig slagkraft i kampen, och som väckte intresse i hela Uppsalas befolkning. Benämningen *Öfre Slottsgatan*,

istället för *Övre Slottsgatan* förklaras av Arne Furumark i Upplands nations årsskrift 1975: det beror inte på nostalgisk romantik eller effektsökeri utan eftersom stavningen markerar en viss sträcka av Övre Slottsgatan, den mellan S:t Olofsgatan och Skolgatan, som faktiskt har förblivit "gammal" till skillnad mot resten av gatan som sträcker sig bortåt mot Carolina Rediviva (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag).

Verksamheten

Samtidigt som byalaget drev en formell kamp bland annat genom kommunikation med kommunen och byggfirmor, officiella debatter, utredningar och inventeringar, förslag till lagändringar med mera, pågick även kampen på ett mer informellt plan. Byalaget förstod att de behövde, utöver de formella handlingarna, ett folkligt grundat engagemang och ett gemensamt strävande med människorna i fokus. I Byabladet från 1973 beskriver man byalagets funktioner som:

- Sociala funktioner. Byalaget fungerar som ett medel att bryta isoleringen i det urbaniserade samhället och skapa en ny gemenskap.
- Spridande av information om lokala planerings- och miljöfrågor.
- Upptagandet av organiserad kamp i intressefrågor.

(Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag)

Hur fungerade då samarbetet mellan byalaget och de boende på Öfre Slottsgatan? Arkitekten Herlin förklarar de tre huvudsakliga formerna för detta samarbete: lägenhetsbesök, byalagsmöten och spontana möten på gator, gårdar, trappor med mera (Herlin 1975:91). Det fanns en tydligt uttalad vilja att ta ned kampen på det informella planet och inte låta det byråkratiseras så att människorna skulle förlora förmågan att få sin röst hörd; kampen skulle komma nedifrån upp. Den byråkratiska organisationsformen som så starkt kännetecknar moderniteten, speciellt enligt sociologen Bauman⁵, var det stora förlamande hindret för byalaget, både gällande deras egna organisation samt möjligheten till påverkan hos kommunen och makthavare. En tid efter en av de första byalagsmötena uppmärksammade de i ett flygblad som delas ut till boende i Öfre

---

⁵ Se exempelvis Zygmunt Baumans böcker *Modernity and the Holocaust* (1989) eller *Modernity and ambivalence* (1991) för vidare läsning.

Slottsgatans kvarter 11 juni 1971 att stormötet hade haft en tendens att "låsa in sig i en alltför byråkratisk arbetsform" (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Det menades att alltför många deltagare i mötet inte fick komma till tals eller föll in i en passiv roll, något som man absolut ville undvika. Alla skulle få möjlighet att vara med och göra skillnad - de skulle vara ett *levande* byalag.

Att främja deltagande och engagemang gjordes på flera olika sätt och genom åren anordnade byalaget diverse evenemang, temadagar och utställningar på bland annat Stadsbiblioteket, Upplandsmuseet och ute på Stabby Gärde. De tryckte ett nytt nummer av tidningen Byabladet varje år där händelseförloppet under det gångna året redovisades och de boende upplystes om vad som väntade inom en snar framtid. Första advent varje år från och med 1972 anordnade man Öfre Slottsgatans dag, då man sökte tillstånd för att spärra av gatan för loppis, lägenhetsvisning, fiskdamm, fika, korvgrillning och dockteater med mera (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: flygblad år 1972/1974/1977). Lördagskaffe anordnades i byalagslokalen varje vecka där boende kunde få tillfälle att umgås och diskutera tillsammans och gårdsfester hölls i samband med högtider i samma syfte; att värna boendegemenskapen. Samtidigt skapades arbetsgrupperna: Trafik och gatumiljögruppen, Kontaktgruppen, Barngruppen, Anti-byråkratigruppen, Kvarterslokalgruppen, Gårdsfestgruppen, Byalagets miljögrupp och Byalagets tidningsgrupp (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: flygblad 11 juni 1971). I ett annat av byalagets flygblad från omkring samma tid skrivs det även hur "Vi vill också att vi ska kunna umgås på ett opretentiöst sätt genom gårdsfester, samkväm osv.". Läsaren uppmanas ordna knytkalas med sina grannar för att själva ta fram olika punkter som man vill diskutera i byalaget. Det här var en gräsrotsrörelse av de boende, för de boende, och att det var på deras villkor och i deras intresse var viktigt att poängtera. Det skulle vara en levande miljö och ett levande byalag, återkommande refererar byalagets olika skrifter till det autentiska och opretentiösa. I ett flygblad från 20 september 1971 berättas det om den kommande utställningen om byalaget på Uppsala Stadsbibliotek: "Har du gamla kort ur albumet? Ta med dem i så fall. Vi skall nämligen låta vår miljö skildras av s.k. vanliga amatörfoton bl.a." (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag).

Så småningom tillkommer även en musikgrupp, teatergrupp, filmgrupp och motionsgrupp vilket annonseras genom en tecknad serie i det första publicerade numret av Byabladet från 1972. I samma anda skapas också ett flertal olika kurser och studiecirklar. Hösten 1972 hölls grupperna *Kulturhistoriska vandringar i Uppsala* och *Sagogrupp för förskolebarn*, och våren därpå startades två fågelkurser samt kursen *Händig hemma* där man bland annat fick lära sig möbelmålning och tapetsering. Inför 1974 planerades även en kurs i motorvård och en snickarkurs för barn fyra till sex år gamla, och så småningom tillkommer även kurserna *Våra Svenska ortnamn och vad de berättar*, *Så rustas Torp och Gårdar*, en kurs i botanik och en litteraturcirkel där man ämnar läsa verk av författare som bott på Öfre Slottsgatan (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag, referens: Byabladet). Kurserna och de olika cirkelarna är generellt av tre olika slag: praktiska kunskaper i snickeri, renovering och diverse underhåll, teoretiska/lokalhistoriska/kulturhistoriska samt grupper som främjar kontakt, samarbete och gemenskap i olika åldrar, såsom barngrupperna och motionsgruppen.

På husen längs med gatan satte byalaget upp skyltar som berättar om husens historia och om vilka som bott och verkat i dem under en längre tid. Promenerar man i området får man reda på att August Strindberg bott i ett rum i kvarteret Pistolen år 1870. Där har även släkten Arrhenius levt i kvarterets ämbetsmannagård 1862-1967. Gustaf Fröding bodde i kvarteret S:t Niklas 1882, och även författaren och filosofen Pontus Wikner under 1880-talet. Det berättas när husen är byggda och renoverade samt hur de har utvecklats med tiden och vilka verksamheter de har inrymt. I hörnhuset i kvarteret Rosenberg som byggdes under 1600-talet planerade professorn Benedictus Hedraeus stadens första observatorium, krögare Wennlund drev sin krog i samma byggnad under 1870-talet och i kvarteret var även Fjellstedtska skolan inrymd från 1864-69. I kvarteret Pistolen bedrev handlaren Gustaf Wilhelm Andersson livsmedelsbutik och kring huset fanns stall, svinhus, avträden, bondkvarter och vagnslider för de som reste in från landsbygden. I Öfre Slottsgatan 19 i kvarteret S:t Niklas under det tidiga 1800-talet, bodde en "rackare" vilket har gett upphov till byggnadens namn *Rackarnäbben*.⁶ På detta sätt är den lokalhistoriska kunskapen förevigad längs med gatan och tillgänglig för såväl boende som turister. Det ger en

---

⁶ Benämning på bland annat bödelns betjänter. Gården ägdes 1820 av en fänggevaldiger som eventuellt även körde bödelskärran, vilket antagligen har gett området sitt namn (Thornström 1975:III & Forsberg & Furumark (red.) 1991).

kontext och placerar in husen i en kollektiv och offentlig historia, med hjälp av flera välkända personligheter.

Till midsommar anordnades byalagets midsommarfest. I efterhand, på ett dokument märkt "Föredrag på Fyrisgården 24 november 1971" förklarar man att det var en lyckad tillställning och att "Deltagarna var gudskelov inte studenter, deltagarna var ytterst blandat med många gamla, barn och icke-studenter." (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Att värna om att behålla byalaget som en grupp för alla boende i alla åldrar, framträder inte minst i de olika teaterspelen som bland annat hölls under den återkommande Öfre Slottsgatans dag, första advent. I dockteatern "Kasper på Öfre Slottsgatan" beklagar sig det gamla huset "26an" över att det är så gammalt och slitet, medan Lisa och Jimmy tröstar det och förklarar att det är just eftersom huset inte är likt andra hus som det är fint. Barnen får höra hur det var förr i tiden när "26an" var nymålad och fin, då granna hästar med fina vagnar körde förbi och man hälsade på varann och korna gick om somrarna och betade ute på Luthagen. Barnen blir så inspirerade av husets berättelser att de bestämmer sig att försöka reparera det men blir stoppade och får det förklarat för sig att det är Farbröderna och Stadsplanen på Länsstyrelsen som bestämmer hur det ska gå med gatan. Lyckligtvis sker ett mirakel och den *nya* Stadsplanen dyker upp och vill värna om gatan precis som de (Uppsala Stadsarkiv, Öfre Slottsgatans byalag). Denna omsättning av kampen i de dagliga verksamheterna, både i formen av de ovannämnda praktiska kurserna och studiecirkelarna samt förmedlingen av värden genom bland annat barnteater är ett centralt spår i sjuttioalets motståndsrörelser. För att skapa en reell förändring i samhället måste man skapa en reell förändring redan i vardagslivet; "förändringen av förändraren som skall förändra samhället" som psykologen Arne Sjölund menade (Stahre 1999:79).

Återblickande

Idag har Öfre Slottsgatan i Uppsala en väldigt annorlunda karaktär mot vad som skildras i källorna från femtio år sedan. När man promenerar längs med kullerstengsgatan förundras man av de vackra gamla husen som står såsom fastfrusna i tiden, relikter från en annan epok, men man slås samtidigt av hur stilla det är. Gårdarna är tysta bakom låsta portar och majoriteten av arbetarna i området är de som sitter framför datorn och jobbar hemifrån. Många som bor i

området reser numera bort under helger och högtider till sommarhus och familjehem, i mycket större grad än för bara tjugo år sedan (Aarflot, intervju 2024). Glasmästeriet var en av de sista hantverksgårdarna som stängde under nittioalet, caféet Röda rummet finns inte mer, medan Uroxen numera är en asiatisk restaurang, Strömstedts tobaksbutik är sedan länge borta och likaså Slotts Bageriet som stängde under sjuttioalet (Forsberg & Furumark (red.) 1991). Den närmaste livsmedelsbutiken är nu Luthagens Livs, alternativt Folkes på Rackarberget.

År 1975 proklamerades *Europeiskt byggnadsvårdsår* och det var även detta år den nya stadsplanen kom (Thornström 197:X). Uppsala stad köpte aldrig upp bostadshusen på Öfre Slottsgatan såsom byalaget en gång hade velat, marknadsvärdet steg på husen, och därmed även hyrorna (Forsberg & Furumark (red.) 1991). Öfre Slottsgatans byalag finns dock kvar och är ett av de få byalag som fortsatt sin verksamhet efter byalagsrörelsens slut, men med tiden har de antagit en mer passiv och bevakande roll. Det är numera, och har varit sedan länge, en slags trivselorganisation och inte längre en fullt aktiv aktionsgrupp (Aarflot, intervju 2024). Såsom Hellmark beskriver i sin uppsats (Hellmark 2018:16), förändras successivt byalagets funktion över tid till att handla mer om kulturhistoriskt bevarande än om bostadssociala frågor och gemenskap. Redan vid 1970-talets mitt kan man även konstatera att områdets demografi har ändrats avsevärt, samtidigt som färre och färre människor kommer till byalagsmöten.

I frågan om hur hon ser tillbaka på kampen svarar Aarflot att “Jag tycker det var fantastiskt, men det var ju så från 68 och framåt att människor hade en kampvilja.” (Aarflot, intervju 2024). Det var en rörelse i tiden och en kamp för en miljö med både stort symboliskt och funktionellt värde för de som levde där. Byalaget lyckades kanske i det ena avseendet, att bevara den kulturhistoriska miljön, men inte i lika stor grad den andra; upprätthållandet av den sociala. Numera saknas mycket av den livlighet som tidigare kännetecknat gatan och den har i många avseenden blivit vilandes, eller i Thornströms ord - ganska dött (Thornström, intervju 2024).

5. SAMMANFATTNING

Avsikten i denna uppsats var att beskriva en historisk miljö i Uppsala och dess betydelse för de boende i området under byalagsrörelsens tidiga år. Jag har undersökt hur och varför människorna förde en strid för en för tiden utdömd och bortglömd 1800-talsmiljö och hur det relaterar till större historiska och ideologiska strömningar. Mina frågeställningar som jag har burit med mig genom arbetet har varit: Vad kännetecknade Öfre Slottsgatan som miljö och hur skildrades den? Vad innebar kampen, vilket mål hade den, och hur gick den till? Och hur relaterar detta till större mönster och ett längre historiskt förlopp? Öfre Slottsgatan var en miljö med en historisk prägel, och en nostalgisk småstadskänsla. Livet och samvaron på gatan karakteriserades av den sociala integrationen och upplevda gemenskapen som kunde spåras till 1800-talets Uppsala. Det var såväl en välkänd barndomsmiljö för många, och för de yngre en alternativ miljö med liv och gemenskap som stod i kontrast till det moderna och rationella stadsbyggandet. I området fanns, och hade funnits historiskt, en stor mängd av olika inrättningar och verksamheter där människor dagligen träffades, vilket bidrog till skapandet av en omfattande lokalkännedom/kontakt nät. Likaså bidrog områdets nedgångna och förfallna karaktär till en viss hjälpsamhet och samarbete mellan de boende i kvarteret, såsom Thornström beskriver angående vattenhämtning hos grannen på vintern. I byalagets film skildras även de gemensamma renoveringarna som utfördes av studenter och byalagsmedlemmar, där de arbetade tillsammans på eget initiativ för att förhindra alldeles för dyra lyxrenoveringar.

Byalagets kamp uppstod i sammanhanget av byalagsrörelsen, Almstriden i Stockholm och den växande kritiken mot de omfattande rivningarna som skett under tidigare år. Det var även en tid präglad av politisk kamp, organiserat motstånd och hoppfullhet om en bättre tillvaro. I den växande kritiken för modernitetens värden, inte minst angående det rationella och funktionella byggandet som uppkommit ur den moderna framtidsvisionen, utspelade sig detta motstånd. Kampen på Öfre Slottsgatan var både en kamp mot rivning och nybyggnation samt mot lyxrenoveringar och kulturresevat, också kallat för gentrifiering. Målet var först och främst att de faktiskt boende människornas viljor och villkor skulle beaktas under beslutsfattningen; för det var de som kände till gatan allra bäst och kunde berätta om vad som behövdes. Kampen hade både en stor symbolisk innebörd, där det humanistiska, komplexa och varierade ställdes mot det

standardiserade rationella, och gräsrotsrörelser mot det byråkratiska. Men samtidigt och kanske i allra högsta grad hade kampen en reell innebörd, rörande människors faktiska bostadsmöjligheter och framtid. Det var en fråga om hyror och människors ekonomi. Kampen utspelade sig i kontakten och samspråk med kommunen, byggfirmor och politiker genom debatter, utredningar och diverse förslag men även på den "lägre nivån", genom opinionsbildning, kurser och studiecirklar, utställningar, Öfre Slottsgatans dag, fester och mycket kaffedrickande. Man förstod vikten av att värna det kollektiva och informella, när alla människor känner sig inkluderade och samsas om ett gemensamt mål kan man åstadkomma förändring.

Från Gunnemarks teoretiska begrepp har jag undersökt några, i min mening, bärande faktorer i skapandet och upprätthållandet av den upplevda hembygdskänslan på Öfre Slottsgatan och hur de samverkar i detta sammanhang. I skildringen av Öfre Slottsgatans miljö och byalagets kamp återfinns många av de faktorer som skapar hembygdskänslan. Framförallt rörande den sociala integreringen i området och gemenskapen mellan människorna, samt det koncentrerade aktivitetsfältet som skapats av diverse butiker, caféer och fysiska lokaler, vilket också i sin tur fördjupar det sociala kontaktnätet. Kunskapen om områdets lokala historia framhävs likaså, och indirekt den estetiska symboliken besläktat med historiska förlopp, men i ett sammanhang karakteriserat av politisk kamp får dessa aspekter en komplex innebörd. Ett fokus på bebyggelsens estetiska och historiska värden medförde risken att området skulle omvandlas till ett kulturresevat, där ingen av de boende skulle ha råd att bo kvar. Därför gick byalaget en balansgång mellan dessa aspekter, det kulturhistoriska och den sociala gemenskapen. Med omvandlingen av flera av de faktorer som främjade den kollektiva lokala identiteten och förankringen för de boende på Öfre Slottsgatan är det förståeligt att både områdets kännetecknande karaktär och människornas relation till den förändrades. Inte heller bostadsmiljöer kan stå emot tidens gång.

*Lyckliga gata, det är tiden som
här dragit fram.*

(Anna-Lena Löfgren 1967)

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Intervjuer

1. Marie-Louise Aarflot
Nuvarande vice sekreterare i Öfre Slottsgatans byalag
Intervjudatum: 13/12-24
Intervjulängd: 40 minuter
Intervjun utförd av författaren
Intervjun förvarad hos författaren

2. Carl-Gustaf Thornström, med Lisa Sennerby Forsse som medsittare.
Initiativtagare till Öfre Slottsgatans byalag
Intervjudatum: 14/12-24
Intervjulängd: 58 minuter
Intervju utförd av författaren
Intervju förvarad hos författaren

Arkivmaterial

Uppsala

Uppsala Stadsarkiv

Öfre Slottsgatans byalag (1971- inlämningsdatum 1985).

Oförtecknade handlingar rörande Öfre Slottsgatans byalag, volym 1,4-6,8,12-13.

Tryckta källor

Berger, Magnus (1995). *Öfre Slottsgatan i Uppsala - En studie av gentrifikation och platskänsla*. Arbetsrapport. Uppsala universitet, Uppsala.

Ehn, Ola (1970). Övre Slottsgatan i Uppsala. *Upplands förminnesförenings årsbok*, Uppland 1970. s. 7- 56.

https://aarsbokenuppland.se/arsbocker/1970_tal/1970%20%28007-056%29%20%C3%96vre%20Slottsgatan%20i%20Uppsala%20-%20Ola%20Ehn.pdf

Forsberg, Lisbet och Furumark, Dagmar (red.) (1991): *Öfre Slotts Byablad 20-årsjubileum 1991*.

Hellmark, Mats (2018). *Motståndets metoder. Så argumenterade Öfre Slottsgatans byalag för bevarande*. B- uppsats. Uppsala universitet, Uppsala.

Herlin, Ville (1975) *Kampen om Övre Slottsgatan*. Examensarbete. KTH, Stockholm.

Möller, Tommy och Norman, Hans (2002). Innerstadens omvandling. I: Nevéus, Torgny (red.) *Uppsala Stads Historia XI Nittonhundraårets Uppsala*. Uppsala: Stadsarkivet, s. 315-342.

Thornström, Carl-Gustaf (1975). *Öfre Slottsgatan i Uppsala : bevarande av kulturhistoriskt värdefull miljö, bakgrund, genomförande, alternativ : konsekvenser för individ och samhälle*. 3. uppl. Uppsala: Microspace Flightware 2012.

Digitala källor

Arkitekturupproret (u.å.). *Om Arkitekturupproret*. Arkitekturupproret.

<https://www.arkitekturupproret.se/om-au/om-au/> [Hämtad: 20/12-24]

Nationalencyklopedin (u.å.) beat generation.

<https://www-ne-se.ezproxy.its.uu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/beat-generation>

[Hämtad: 27/12-24]

Nationalencyklopedin (u.å.) Gentrifiering.

<https://www-ne-se.ezproxy.its.uu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/gentrifiering>

[Hämtad: 19/12-24]

Öfre Slottsgatans byalag (u.å.). *Historik*. Öfre Slottsgatans byalag.

<https://www.ofreslotts.se/ofre-slottsgatans-byalag/historik/> [Hämtad: 20/12-24].

Film

Öfre Slottskvarteren i Uppsala - En boendemiljö i fara (1971) . [dokumentärfilm]. Regisserad av medlemmar i Öfre Slottsgatans byalag, kamera av Sture Mars. Sverige: Öfre Slottsgatans byalag.

Litteratur

Arvastson, Gösta (1999). Inledning. I: Arvastson, Gösta (red.) *Järnbur eller frigörelse? Studier i moderniseringen av Sverige*. Lund: Studentlitteratur, s. 9-24.

Ek-Nilsson, Katarina (2016a). Det moderna och det postmoderna. En introduktion. *Nätverket etnologisk tidskrift* nr. 20:8-12.

<https://www.uu.se/download/18.7404bc7c18df2c1aec31ad23/1709736754281/Na%CC%88tverket%20nr%2020%202016.pdf>

Ek-Nilsson, Katarina (2016b) När Sverige blev modernt. *Nätverket etnologisk tidskrift* nr. 20:13-19.

<https://www.uu.se/download/18.7404bc7c18df2c1aec31ad23/1709736754281/Na%CC%88tverket%20nr%2020%202016.pdf>

Ekström, Simon (2017). Långt bort och förunderligt nära. Den arkivaliska serien som kulturvetenskaplig metod och historisk källa. I: Jönsson, L.-E., & Nilsson, F. (red.) *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet, s. 23-40.

https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/22627445/Kulturhistoria_webb.pdf

Gunnemark, Kerstin (1998). *Hembygd i storstad. Om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Diss. Göteborgs universitet, Göteborg.

Högström, Karin (2017). Fenomenologi. I: Gunnarsson Payne, Jenny och Öhlander, Magnus (red.) *Tillämpad kulturteori*. Lund: Studentlitteratur, s. 55-73.

Jönsson, L.-E., & Nilsson, F. (2017). Om etnologi och kulturhistoriska metoder. I: Jönsson, L.-E., & Nilsson, F. (red.) *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet, s. 7-22. https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/22627445/Kulturhistoria_webb.pdf

Moreau, Lovis (2017). *Bygga gammalt på nytt. Staden, arkitekturen och ett uppror på nätet*. Masteruppsats. Göteborgs universitet, Göteborg.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/53952/gupea_2077_53952_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ristilamii, Per-Markku (1993). *Rosengård och den svarta poesin*. Diss. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion.

Ronström, Owe (2008). *Kulturarvspolitik: Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson.

Rosa, Hartmut (2020). *Det vi inte kan råda över: om vårt förhållande till världen*, övers. Joachim Retzlaff. Göteborg: Daidalos.

Stahre, Ulf (1999). *Den alternativa staden. Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Diss. Göteborgs universitet, Göteborg.